

УДК 336.22 : 631.155

Тулущ Л.Д.

кандидат економічних наук, доцент,
завідувач відділу фінансово-кредитної та податкової політики,
ННЦ «Інститут аграрної економіки»

Грищенко О.Ю.

завідувач сектору інформаційного забезпечення досліджень,
ННЦ «Інститут аграрної економіки»

ОЦІНКА НАСЛІДКІВ ЗМІНИ ПОРЯДКУ ОПОДАТКУВАННЯ ПДВ ЕКСПОРТНИХ ПОСТАВОК СОЄВИХ БОБІВ

Стаття присвячена питанням комплексної оцінки економічних наслідків зміни режиму оподаткування податком на додану вартість операцій із експорту соєвих бобів та узагальнення впливу такої податкової новації на діяльність учасників ринку сої та продуктів її переробки. Узагальнено роль експортних податків, зокрема режиму справляння ПДВ, при здійсненні економічного регулювання зовнішньоторговельних операцій. Охарактеризовано наслідки зміни порядку оподаткування ПДВ операцій із експорту соєвих бобів, зокрема в частині впливу на обсяги доданої вартості, що формується всередині країни та здійснено оцінку впливу аналізованої податкової новації на економічну ефективність діяльності виробників сої. Охарактеризовано економічні ефекти, зумовлені зміною режиму справляння ПДВ при експорті соєвих бобів, і зокрема, зроблено висновок про формування дискримінаційних умов щодо дрібних товаровиробників, які неспроможні самостійно організувати експортні поставки, а також трейдерів, які позбавлені можливості експортного відшкодування ПДВ. Здійснено прогноз перспектив запровадження відповідної податкової новації для ринку ріпаку.

Ключові слова: податкове регулювання, ринок сої, експортні поставки, податок на додану вартість, податковий режим, бюджетне відшкодування ПДВ, продукти переробки сої.

ОЦЕНКА ПОСЛЕДСТВИЙ ИЗМЕНЕНИЯ ПОРЯДКА ОБЛОЖЕНИЯ НДС ЭКСПОРТНЫХ ПОСТАВОК СОЕВЫХ БОБОВ

Тулущ Л.Д., Грищенко Е.Ю.

Статья посвящена вопросам комплексной оценки экономических последствий изменения режима налогообложения налогом на добавленную стоимость операций по экспорту соевых бобов и обобщения влияния такой налоговой новации на деятельность участников рынка сои и продуктов ее переработки. Обобщена роль экспортных налогов, в частности режима взимания НДС, при осуществлении экономического регулирования внешне-торговых операций. Охарактеризованы последствия изменения порядка налогообложения НДС операций по экспорту соевых бобов в части влияния на объемы добавленной стоимости, которая формируется внутри страны, а также осуществлена оценка влияния анализируемой налоговой новации на экономическую эффективность деятельности производителей сои. Охарактеризованы экономические эффекты, обусловленные изменением режима взимания НДС при экспорте соевых бобов, и в частности, сделан вывод о формировании дискриминационных условий для мелких товаропроизводителей, которые не могут самостоятельно организовать экспортные поставки, а также трейдеров, лишенных возможности экспортного возмещения НДС. Осуществлен прогноз перспектив введения соответствующей налоговой новации для рынка рапса.

Ключевые слова: налоговое регулирование, рынок сои, экспортные поставки, налог на добавленную стоимость, налоговый режим, бюджетное возмещение НДС, продукты переработки сои.

EVALUATION OF CONSEQUENCES OF CHANGE
IN TAXATION OF VAT EXPORT SUPPLIES OF THE SOYBEANS

Tulush Leonid, Grishchenko Olena

The article is devoted to the questions of the comprehensive assessment of the economic consequences of the change in the taxation regime of the value added tax on export SUPPLIES of soybeans and the generalization of the impact of such a tax innovation on the activity of soybean market participants and products of its processing. The role of export taxes, in particular the VAT collection regime, in the implementation of economic regulation of foreign trade operations, is generalized. It is determined that the VAT regime – the application of the zero rate or exemption from taxation – significantly affects the price of the purchase of agricultural products by traders and, accordingly, the incomes of agricultural producers. The consequences of changing the tax treatment of VAT on soybean exports are described, in particular as regards the impact on domestic value added volumes. It was established that as a result of the considered tax innovation, the volumes of soybean processing and export of products of its processing increased significantly; the volume of soybean exports has decreased significantly. At the same time, it was discovered that new export markets were not mastered, while exports on the previously acclimated markets have substantially increased. The impact of the analyzed tax innovation on the economic efficiency of soybean producers' activity has been assessed, in particular, it has been established that the profitability of soybean production has not significantly decreased, as a result of which the corresponding activity remains quite attractive for agricultural producers - at least those who can independently provide the supply of soybeans for export. The economic effects caused by changing the VAT regime when exporting soybeans are described. In particular, it was concluded that the formation of discriminatory conditions for small commodity producers, which can not independently organize export deliveries, as well as traders who are deprived of the possibility of export refund VAT. The forecast of the prospects for the introduction of the corresponding tax innovation for the rape market is made, in particular, characterized.

Keywords: tax regulation, soya market, export deliveries, value added tax, tax regime, budget reimbursement of VAT, products of soybean processing.

Постановка проблеми. У вересні 2018 року набула чинності норма пункту 63 підрозділу 2 розділу XX Податкового кодексу України (ПКУ), відповідно до якої тимчасово – до 1 січня 2022 року, тобто більш, ніж на три роки, – змінено порядок оподаткування експортних поставок соєвих бобів: замість режиму оподаткування за нульовою ставкою застосовується режим звільнення від податку на додану вартість (ПДВ).

Водночас, відповідна практика не поширюється на експортні поставки, що здійснюються сільгоспідприємствами, які самостійно виростили соєві боби – для них порядок справляння ПДВ залишився незмінним. Вони й надалі можуть користуватись перевагами режиму нульової ставки та можливостями відшкодування ПДВ-кредиту.

Лейтмотивом ухвалення відповідної зміни до ПКУ було бажання представників переробних підприємств – оліє-жирових комбінатів – забезпечити більш повне заповнення наявних виробничих потужностей. Останні стали перевищувати можливості ринку насіння олійних культур – з огляду на те, що практично увесь обсяг вирощеного насіння ріпаку та переважна більшість соєвих бобів експортувались у не переробленому вигляді.

Таке рішення свого часу викликало значний супротив з боку сільгосптоваровиробників, які вважали, що воно зумовить суттєве зниження їх доходів – внаслідок обвалу цін на суму невідшкодованого ПДВ.

Відповідно, очікування учасників ринку від запровадження податкової новації кардинально відрізнялась – від моделювання позитивних ефектів від збільшення обсягів переробки сої до прогнозування значного зниження посівних площ під даною культурою.

З огляду на закінчення 2018/2019 маркетингового року (м.р.) – на початку якого відбулась відповідна зміна режиму оподаткування – постає необхідність наукової оцінки економічних наслідків відповідної новації та узагальнення її впливу на діяльність основних економічних суб'єктів, які функціонують в даній галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями економічного регулювання розвитку ринків олійних культур присвячені праці О. Боднар, В. Діза, Д. Ендіно, С. Капшука, О. Кінжебаєвої, О. Лозовського, К. Муліка, М. Парра, Д. Рідера, С. Чехова, Н. Шмиголя. Водночас, проблема фіскального регулювання розвитку ринку олійних культур в Україні залишається малодослідженою. Зокрема, не стала предметом фахових наукових дискусій оцінка наявних законодавчих новацій у сфері регулювання ринку олійних культур. Це визначає актуальність даного дослідження, яке спрямоване на проведення комплексної наукової оцінки відповідного рішення та визначає його народногосподарську цінність.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є оцінювання економічних наслідків зміни режиму оподаткування ПДВ операцій із експорту соєвих бобів та узагальнення впливу такої новації на діяльність учасників даного ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Невід'ємною складовою системи економічного регулювання зовнішньоекономічних операцій є тарифні заходи, серед яких особлива роль відводиться інструментам митно-тарифного впливу та режиму оподаткування ПДВ.

Ринок олійних культур в цілому, і сої зокрема, у світовій практиці є об'єктом державного регулювання – значна частина країн із числа важливих гравців вдаються до протекціоністських заходів з метою збільшення обсягів доданої вартості, що створюється всередині країни. Зокрема, вживаються заходи з метою збільшення обсягів переробки виробленої сої, натомість обтяження щодо операцій із вивезення продуктів її переробки не здійснюються. Використовується і «зворотна» практика, коли до операцій з імпорту продуктів переробки насіння олійних застосовується імпортне мито, тоді як подібні операції із сировиною не обкладаються митом.

Україна в цьому контексті не є виключенням і має певний досвід – досить вдалим прикладом фінансового регулювання сировинних ринків визнається запровадження наприкінці 90-х рр. експортного мита на насіння соняшнику. Якщо до реалізації відповідної новачії з України вивозилося переважно «сире» насіння соняшнику, то після – вже продукт його переробки, олія. Причому із початку 2010-х рр. обсяги експорту насіння соняшнику у не переробленому вигляді взагалі стали мізерними.

Наприкінці 2010-х рр. постала необхідність відповідного регулювання двох інших ринків олійних культур – сої та ріпаку. Внаслідок законодавчої активності, із 2018/2019 м.р. було змінено порядок оподаткування ПДВ соєвих бобів, а з 1 січня 2020 р. відповідна новація повинна «запрацювати» й на ринку насіння ріпаку.

Обсяги вирощування сої в Україні в останні десять років суттєво зросли. Відповідним чином зросли й доходи сільгосптоваровиробників від вирощування даної культури, яка стала відігравати помітну роль в економіці сільського господарства.

З кінця 2000-х рр. вирощуванням сої почали займатись все більше сільгосптоваровиробників. Як наслідок, посівні площі під даною культурою суттєво збільшилися, що позначилось і на обсягах її виробництва (рис. 1).

Як видно з даних рис. 1, площі під соєю з кінця 2000-х рр. почали стрімко зростати: із 0,54 млн. га у 2008 р. до 2,14 у 2015 р. (у 4 рази). Після 2015 р. площі під соєю дещо зменшились, але в середньому стабільно коливаються у діапазоні 1,8-1,9 млн. га. Обсяги виробництва сої в Україні з кінця 2000-х рр. також розпочали стрімко зростати – із 0,8 млн. т у 2008 р. до майже 4,3 млн. т у 2016 р. Цьому сприяло як збільшення посівних площ, так і суттєве зростання урожайності даної культури в останні роки. Урожайність сої наприкінці 2010-х рр. зросла майже в 1,5 рази проти кінця 2000-х рр.

Лише у 2017 р., вперше за більш ніж десять років, в Україні було зафіксовано зниження обсягів виробництва сої проти рівня попереднього року – на 11,2% до 3,9 млн. т.

Натомість вже у 2018 р., попри наявність досить невідгидних для сільгосптоваровиробників «соєвих правок», які були ухвалені Верховною Радою наприкінці 2017 р., посівні площі під соєю зросли, а зібраний урожай соєвих бобів став рекордним за всю історію, сягнувши майже 4,5 млн. т.

На 2019 рік сільгосптоваровиробники запланували збільшення посівних площ під соєю ще як мінімум на 100-120 тис га, а зібраний урожай, за оцінками профільного Міністерства, перевищить минулорічні показники.

Частка сої у загальних обсягах виробництва олійних культур зросла із менш як 8% у 2008 р. до майже 24% у 2014 р. Після 2014 р. вона поступово знижується (у 2018 р. – склала менш як 21%), проте у 2019 році очікується зростання даного показника до 21,5%.

Отже, в останні роки соя стала відігравати помітну роль в економіці сільського господарства – суттєво зросли посівні площі під даною культурою (до майже 2 млн. га), значно збільшився валовий збір (до 4,5 млн. т). Соя нині входить в п'ятірку сільгоспкультур, які приносять найбільші доходи для сільгосптоваровиробників – при цьому доходи від діяльності із вирощування сої лише незначно поступаються надходженням від вирощування ріпаку.

Результати аналізу посівних площ під соєю показують: незважаючи на те, що рішення щодо зміни порядку оподаткування ПДВ експортних поставок соєвих бобів було ухвалено наприкінці 2017 року, воно суттєво не вплинуло на мотивацію сільгосптоваровиробників займатись вирощуванням даної культури. Навпаки, у 2019 р. посівні площі під соєю, за оцінками експертів, зросли у порівнянні із 2018 р. і перебувають на рівні 2016-2017 рр.

Після зміни режиму оподаткування ПДВ експортних поставок соєвих бобів, із початку 2019 року, в Україні суттєво зросли обсяги переробки соєвих бобів (рис. 2). Так, якщо у вересні-грудні 2018/2019 м.р. обсяги переробки сої не відрізнялись від минулорічних (незважаючи на 14,4%-ве зростання обсягів виробництва сої у поточному м.р.), то вже із січня 2019 р. вони стали суттєво зростати проти відповідного періоду минулого

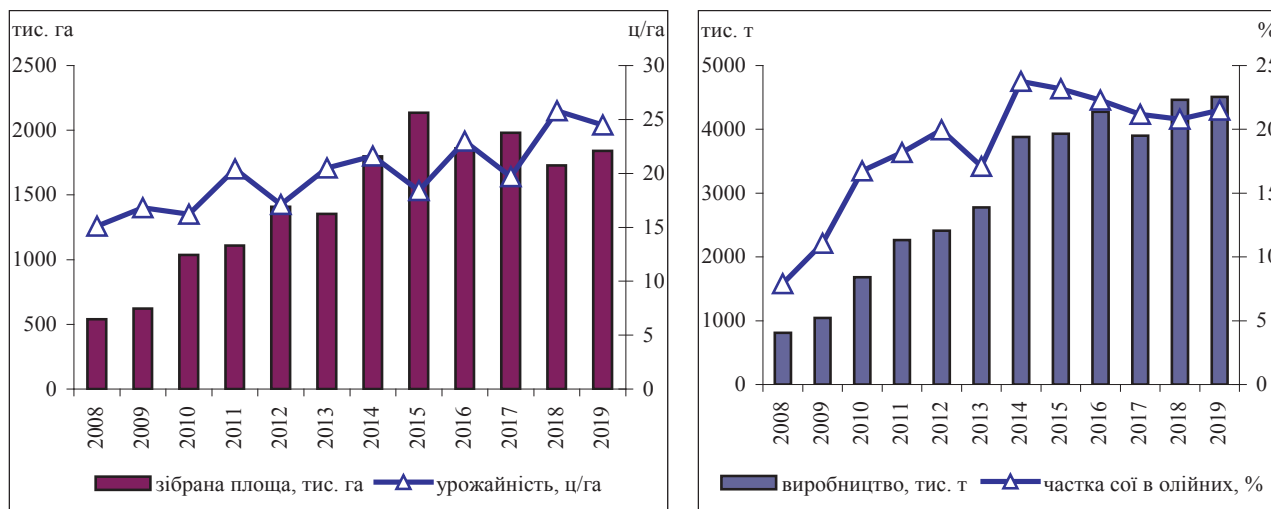

Рис. 1. Ключові параметри виробництва сої в Україні

Джерело: складено за даними Держслужби статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua>

року. Зокрема, у лютому 2019 р. обсяг переробки сої зріс на 60% проти лютого 2018 року, а у березні – на 72% проти відповідного місяця минулого року.

За перше півріччя 2019 року обсяг переробки сої зріс в 1,5 рази проти відповідного періоду минулого року. Загалом за 2018/2019 м.р. обсяги переробки сої сягнули майже 1,3 млн. т, тоді як за попередній м.р. ледве перевищили 1 млн. т. (зростання на 26,5%). Отже, одним із важливих наслідків зміни режиму оподаткування ПДВ експортних поставок соєвих бобів стало суттєве (більш як на чверть) збільшення обсягів переробки сої.

Оцінка ситуації на експортних ринках показала, що у 2018/2019 м.р. чітко окреслився тренд щодо зменшення обсягів експорту соєвих бобів та збільшення обсягів експорту продуктів їх переробки.

Зокрема, як засвідчує проведений аналіз (рис. 3), максимальні обсяги експорту соєвих бобів з України у «пікові» періоди у 2018/2019 м.р. суттєво знизились. Так, якщо у 2016-2017 та 2017/2018 м. рр. у період активного експорту (листопад-березень), обсяги експорту не опускались нижче позначки у 300 тис т/міс., а в окремі місяці (листопад) перевищували 500 тис т/міс, то у поточному м.р. не перевищували 300 тис т/міс.

Обсяги експорту соєвих бобів у період найвищої його активності (листопад-березень) виглядають наступним чином: 2016-2017 м.р.: – 2,23 тис т., 2017-2018 – 2,0; 2018-2019 м.р. – 1,37 тис т. Відповідно, обсяг експорту за п'ять найбільш активних місяців 2018-2019 м.р. становить лише 69% відповідного періоду 2017-2018 м.р. Обсяги експорту соєвих

бобів у не переробленому вигляді за цей період знизлись більш ніж на 30%, а проти відповідного періоду 2016/2017 м.р. – більш ніж на 35%.

У 2018/2019 м.р. експортовано 2,3 млн. т соєвих бобів, тоді як у 2016/2017 м.р. – понад 3,0 млн. т, а у 2017/2018 м.р.– 2,8 млн. т. Відповідно, показник 2018/2019 м.р. становить 77,2% від рівня 2016/2017 рр. та 83,1% від рівня минулого маркетингового року. Отже, внаслідок зміни порядку справляння ПДВ при здійсненні експорту соєвих бобів вдалося досягти суттєвого зменшення обсягів поставок за кордон «сирої» сільгосппродукції.

Паралельно із трендом щодо зниження обсягів експорту соєвих бобів, у поточному маркетинговому році сформувався й ще один тренд, який полягає у суттєвому збільшенні обсягів експорту продуктів переробки сої (рис. 4).

У 2016/2017 м.р. обсяги експорту соєвої олії становили 170 тис т, у тому числі у січні-червні – 93 тис. т. Показники 2017/2018 м.р. суттєво не відрізнялись від попереднього року і становили відповідно 186 та 113 тис. т. Натомість у 2018/2019 м.р. обсяги експорту соєвої олії зросли до 315 тис т, у тому числі у січні-червні – до 213 тис. т. Зростання проти показників м. рр. становило: проти 2016/2017 м.р. – загалом 1,9 рази, а проти січня-червня – 2,3 рази; проти 2017/2018 м.р. – загалом 1,7 рази, січень-червень – 1,85 рази.

Ще більш показовою є ситуація на ринку експорту соєвого шроту (макухи) (рис. 5).

У 2016/2017 м.р. обсяги експорту соєвого шроту (макухи) становили 323,2 тис т, у тому числі у січні-

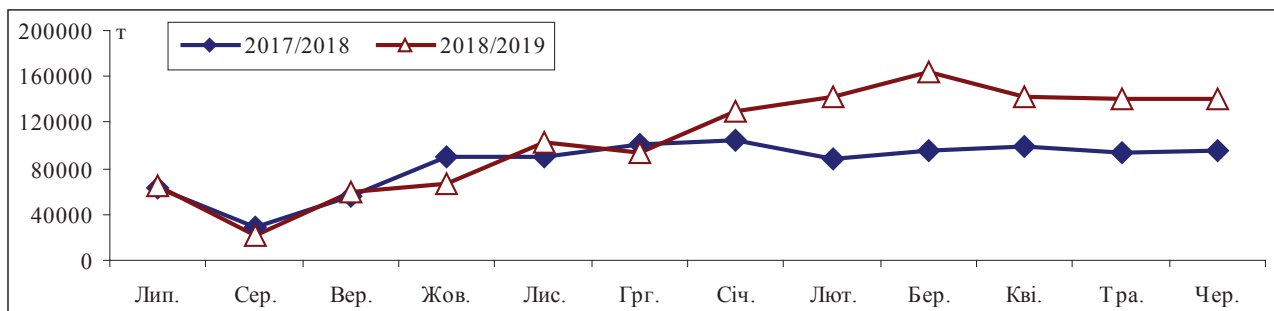

Рис. 2. Динаміка обсягів переробки сої в Україні у 2017/2018 та 2018/2019 м.р.

Джерело: складено за даними Держслужби статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua>

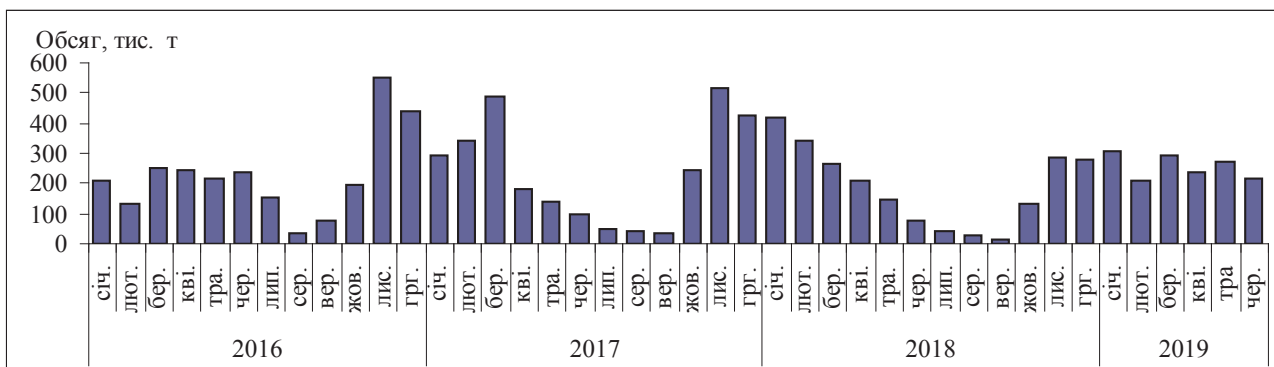

Рис. 3. Динаміка обсягів експорту соєвих бобів у 2016-2019 рр. помісячно

Джерело: складено за даними Держслужби статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua>

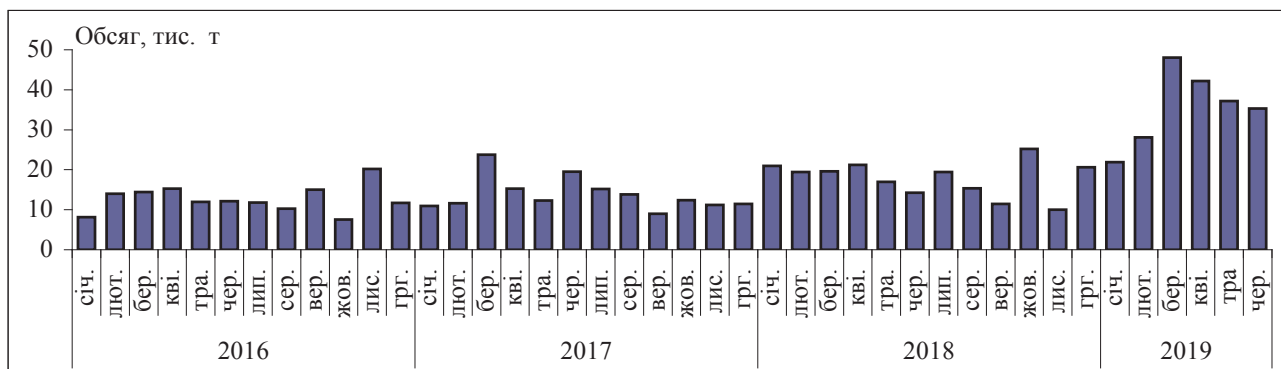

Рис. 4. Динаміка обсягів експорту соєвої олії у 2016-2019 рр. помісячно

Джерело: складено за даними Держслужби статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua>

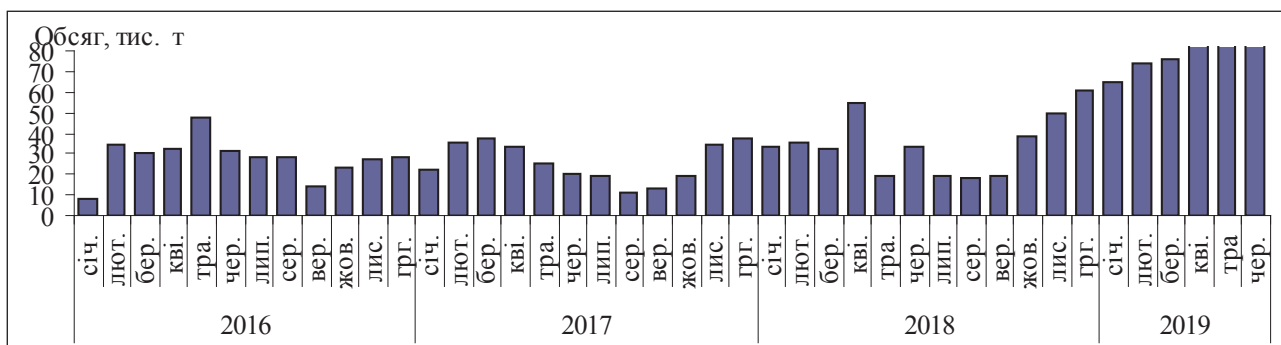

Рис. 5. Динаміка обсягів експорту соєвого шроту (макухи) у 2016-2019 рр. помісячно

Джерело: складено за даними Держслужби статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua>

червні – 173,8 тис. т. Показники 2017/2018 м.р. суттєво не відрізнялись від попереднього року і становили відповідно 343,3 та 208,3 тис. т. Натомість у 2018/2019 м.р. обсяги експорту соєвого шроту зросли до 692 тис т, у тому числі у січні-червні – 486 тис. т. Зростання проти показників попередніх м. рр. становило: проти 2016/2017 м.р. – загалом 2,1 рази, проти січня-червня – 2,8 рази; проти 2017/2018 м.р. – загалом 2,0 рази, січень-червень – 2,3 рази.

Отже, можна констатувати, що внаслідок зміни порядку оподаткування ПДВ операцій із експорту соєвих бобів вдалося домогтися позитивних трендів на експортному ринку соєвих бобів та продуктів їх переробки.

Причому такі зміни відбулись на фоні 14,4%-ого збільшення обсягів виробництва сої у 2018 р. (плюс 560 тис т.), що додатково свідчить про трансформацію сировинної моделі розвитку галузі.

Одним із проблемних питань при зміні режиму оподаткування ПДВ експортних поставок сої була здатність трейдерів забезпечити збільшення експорту продуктів їх переробки. Адже експорт «сирої» сої є вигідним для країн-імпортерів, тоді як зростання обсягів експорту продуктів її переробки може бути проблемним внаслідок небажання окремих з них втрачати частину доданої вартості, яку можна було б отримати у разі імпорту сирого продукту.

Оцінка наявної ситуації на експортних ринках продуктів переробки сої показала, що побоювання були безпідставними. До запровадження нового порядку оподаткування ПДВ експортних поставок соєвих бобів,

частка трьох найбільших країн-імпортерів української соєвої олії (Польщі, Китаю, Індії) перевищувала 83,3% у 2017 р. та 73,1% у 2018 р.

Після зміни порядку оподаткування ПДВ експортних поставок соєвих бобів, у січні-червні 2017/2019 м.р., країни-лідери з імпорту української соєвої олії практично не змінились – змінились лише обсяги поставок та, відповідно, частка окремих країн у загальних обсягах вітчизняного експорту соєвої олії. На частку зазначених трьох найбільших країн-імпортерів у січні-червні 2019 р. приходилося понад 75% загальних обсягів експорту соєвої олії з України, тоді як за відповідний період 2018 року – лише близько 67%.

Отже, аналіз напрямів експорту соєвої олії у новому маркетинговому сезоні показує, що нових ринків збуту даної продукції не з'явилося, натомість вдалося наростити обсяги експорту на вже освоєні ринки. Особливо показовим у цьому відношенні є приклад Індії. Якщо у січні-квітні 2018 р. обсяги експорту соєвої олії в цю країну становили 10,6 тис т, то у січні-квітні 2019 р. перевищили 37,0 тис т. (зростання у 3,5 рази).

Практично ідентична ситуація спостерігається й на ринку соєвого шроту. До запровадження нового порядку оподаткування ПДВ експортних поставок соєвих бобів, частка чотирьох найбільших країн-імпортерів української соєвого шроту (Білорусь Угорщина, Грузія, Польща) перевищувала 72% у 2017 р. та 66% у 2018 р.

Аналіз географії експорту соєвого шроту за січень-червень 2017-2019 рр. показав, що країни-лідери з імпорту українського соєвої шроту після зміни порядку

оподаткування ПДВ експортних поставок соєвих бобів теж практично не змінилися – змінилися лише обсяги поставок та відповідно, частка окремих країн у загальній структурі. Зокрема, обсяги поставок соєвого шроту до Білорусі у січні-квітні 2018 р. склали 46,3 тис т, а у січні-квітні 2019 р. зросли до 86,0 тис т. (в 1,9 рази). Ще більше зросли обсяги експорту соєвого шроту до Польщі – із 12,8 тис т у перші чотири місяці 2018 р. до 67,3 тис т. у відповідному періоді 2019 р. (у 5,3 рази).

Отже, експортерам вдалося суттєво наростити обсяги поставок продуктів переробки сої з України на вже освоєні ринки, що дозволило зменшити їх надмірну пропозицію на внутрішньому ринку і таким чином уникнути значного обвалу цін на сою.

Найбільші побоювання у сільгосптоваровиробників пов'язувались із можливим суттєвим обвалом цін на сою після запровадження нового порядку оподаткування ПДВ експортних поставок – з огляду на те, що до 2018/2019 м.р. значна частка вирощеної в Україні сої спрямовувалась на експорт саме у непереробленому вигляді.

Як показують результати проведеного нами аналізу, ціни реалізації сої сільгосппідприємствами у жовтні-березні 2018/2019 м.р. коливались у діапазоні 86-88% проти рівня минулорічних, які сформувались на початку 2018 року і перевищували 10 тис. грн. за 1 т. Починаючи з квітня 2019 р., ціни на соєві боби знизились до рівня 84,5% від минулорічного рівня.

Водночас, якщо порівнювати цінову ситуацію у жовтні-грудні (період найбільшої реалізаційної активності сільгосппідприємств на ринку сої) 2017/2018 та 2018/2019 м. рр., то різниця у цінах була дещо меншою – цінові параметри 2018/2019 р. становили 91-93% минулорічного рівня.

Водночас, в розрізі окремих каналів реалізації ситуація є неоднорідною – на рис. 6 наведені розрахункові дані щодо динаміки цін реалізації соєвих бобів сільгосппідприємствами в розрізі основних каналів поставок.

Ціни реалізації соєвих бобів сільгосппідприємствами на експорт (до вересня 2018 р. – переважно через посередника) практично завжди перевищували ціни реалізації на переробку. При цьому різниця у рівні цін за різними каналами поставок рідко перевищувала 5-7%.

Натомість, після зміни режиму оподаткування експортних поставок соєвих бобів з вересня 2018 року різниця у цінах за окремими каналами зросла до 8-10%

і в динаміці продовжує зростати. Крім того, з часу запровадження нового порядку справляння ПДВ, ціна реалізації сільгосппідприємствами соєвих бобів на переробку жодного разу не перевищувала ціну реалізації на експорт, чого давно вже не спостерігалось.

Окремо варто відмітити негативну поточну цінову ситуацію: із березня 2019 р. ціни реалізації сої – як на переробку, так і експорт, – стали суттєво знижуватись. З іншого боку, більшість сільгосппідприємств вже реалізували сою і дана ситуація на рівень їх доходів вже безпосередньо не впливає.

Отже, ціни реалізації сільгосппідприємствами соєвих бобів на переробку у 2018-2019 м.р. проте попереднього досить суттєво знизилась: у жовтні-грудні – майже на 10% проти відповідного періоду 2017/2018 м.р.; у січні-квітні 2019 р. – майже на 14%.

При цьому, зниження цін реалізації сільгосппідприємствами соєвих бобів на експорт було значно меншим: у жовтні-грудні – на 6,5% проти відповідного періоду 2017/2018 м.р.; у січні-квітні – на 9,6%.

Отже, ухвалення компромісного рішення щодо застосування диференційованого підходу до оподаткування ПДВ експортних поставок соєвих бобів – в залежності від статусу експортера (виробник/посередник) зумовило наступні наслідки:

- з одного боку, поставило у більш привілейоване становище виробників сої, які здатні забезпечити самостійну експортну поставку (негативний аспект);

- з іншого боку, дало можливість дещо зменшити негативні наслідки запровадження відповідної податкової новачки в частині значного обвалу цін на сою (позитивний ефект).

Внаслідок цього, найгірші цінові очікування сільгосптоваровиробників не справдились – ціна на сою у 2018/2019 м.р. не опустилась нижче 15% проти рівня, що сформувався станом на початок 2018 р. і був досить сприятливим для виробників даної культури.

При цьому варто відмітити, що негативний ціновий тренд на внутрішньому ринку сої у поточному маркетинговому році зумовлений не стільки зміною порядку оподаткування ПДВ експортних поставок соєвих бобів, скільки відповідним зниженням світової ціни на дану культуру та продукти їх переробки.

Якщо у першому півріччі половині 2018 р. світова ціна на соєві боби коливалась у діапазоні 415-420 дол/т,

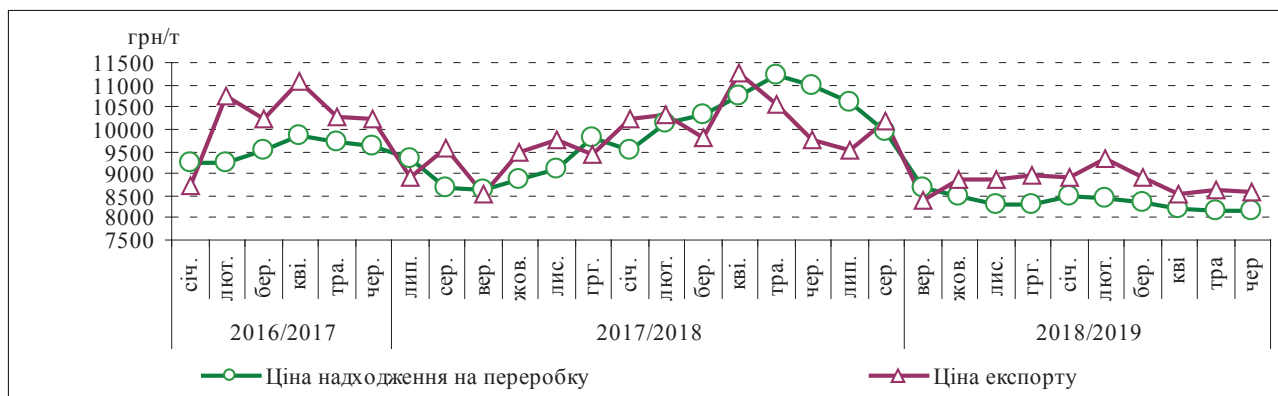

Рис. 6. Динаміка цін реалізації соєвих бобів сільгосппідприємствами в розрізі основних каналів поставок (розрахунково)

Джерело: складено за даними Держслужби статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua>

то у четвертому кварталі 2018 р. знизилась до рівня 375 дол/т, що становить менш як 90% від рівня, що склався на початок 2018 р.

Подібна цінова ситуація (зниження світових цін у другій половині 2018 р.) спостерігається і на ринках соєвої олії та шроту. З осені 2018 року спостерігалось зниження світових цін на соєві олію та шрот в межах 10-12% у порівнянні із цінами, що склались у I півріччі 2018 року.

У першому півріччі 2019 року ціни на соєві боби та олію залишалися практично незмінними, а на соєвий шрот знизилась до рівня 345 дол/т. (більш як на 7%).

Відповідно, з огляду на цінову ситуацію на світових ринках сої та продуктів її переробки, було б некоректно стверджувати, що зниження закупівельних цін на соєві боби в Україні зумовлене лише зміною режиму оподаткування ПДВ експортних поставок соєвих бобів та відміною експортного ПДВ-відшкодування у разі здійснення таких операцій не їх безпосередніми виробниками.

Рішення щодо зміни режиму оподаткування соєвих бобів позитивно вплинуло на конкуренцію на ринку сої, адже трейдерам та переробникам доводиться конкурувати із великими сільгосппідприємствами, які можуть самостійно здійснити експортну поставку і знаходяться в більш вигідних умовах – з огляду на більш сприятливий порядок оподаткування.

Щоправда, наявна ситуація найменш вигідна дрібним виробникам сої, для яких фактично єдиним варіантом реалізації сої є поставка на переробні підприємства – при тому, що рівень цін за даним каналом є найнижчим у порівнянні із цінами, доступними для великих сільгосппідприємств, що можуть самостійно здійснити експортну поставку.

Ключовим показником, за допомогою якого можна комплексно оцінити вплив певного державного рішення на діяльність суб'єктів господарювання, є зміна рентабельності регульованого виду діяльності до та після прийняття відповідного державного рішення. Як показує аналіз, незважаючи на те, що виробничі витрати на вирощування сої у 2018 р. в розрахунку на 1 га зросли на 21%, завдяки тому, що урожайність сої у 2018 році значно зросла проти рівня попереднього року – на 27,5% – виробнича собівартість 1 ц у 2018 році зменшилась проти рівня 2017 р. на 4,2%.

Завдяки цьому, навіть в умовах зниження восени 2018 р. цін на сою більш ніж на 6,5% проти їх рівня за відповідний період 2017 р., рентабельність діяльності із вирощування сої у 2018 р. знизилась несуттєво – із 29% у 2017 році до 21,5% у 2018 р.

На нашу думку, наявність такого рівня рентабельності діяльності із вирощування сої у 2018 р. (в середньому по великих та середніх сільгосп-підприємствах) свідчить про те, що наслідки зміни режиму оподаткування ПДВ експортних поставок соєвих бобів не стали для них катастрофічними – як це прогнозувалось окремими експортерами при ухваленні Верховною Радою України відповідного рішення наприкінці 2017 р.

Висновки. З 2018/2019 м.р. в Україні змінено порядок оподаткування ПДВ експортних поставок соєвих бобів – із режиму застосування нульової ставки на режим звільнення від оподаткування. Відповідне рішення ухвалювалось з метою наповнення переробних потужностей вітчизняною сировиною, проте викликало значний опір з боку сільгосптоваровиробників.

Свого часу, наприкінці 90-х рр., подібне рішення вже приймалось щодо насіння соняшнику. Тоді, після запровадження 23%-ого експортного мита, воно практично перестало вивозитись у непереробленому вигляді. Нині, при регулюванні експорту соєвих бобів, з огляду на вимоги СОТ було використано інший фінансовий інструмент, який можна розглядати як специфічний аналог експортного мита.

Запровадження даної податкової новації зумовило наступні ефекти: збільшення обсягів переробки сої в Україні (на 26,5%); суттєве зменшення обсягів експорту соєвих бобів у непереробленому вигляді (майже на 17%); збільшення обсягів експорту продуктів переробки сої – олії та шроту – у 1,7 та 2,0 рази відповідно. При цьому, нових експортних ринків не було освоєно, натомість суттєво збільшено обсяги експорту на раніше освоєні.

Попри негативні очікування, середні ціни реалізації сільгосппідприємствами сої не опускались у 2018/2019 м.р. нижче 15% проти рівня попереднього року. Причому, відповідне зниження ціни в першу чергу було обумовлено ціною ситуацією на зовнішніх ринках. Темпи зниження цін реалізації сільгосппідприємствами соєвих бобів в розрізі каналів реалізації досить суттєво відрізнялись: при поставках на переробку вони знизились на 12-16%, при реалізації на експорт – на 7-10%.

Завдяки суттєвому зростанню урожайності сої у 2018 р. – майже на третину проти рівня 2017 р. – вдалося уникнути суттєвого зниження рентабельності діяльності з вирощування сої на тлі досить суттєвого зниження ціни реалізації. Наявний у 2018 р. рівень рентабельності діяльності з вирощування сої залишає відповідну діяльність досить привабливою для сільгосптоваровиробників – принаймні тих, хто може самостійно забезпечити поставку соєвих бобів на експорт.

В цілому, наслідки зміни порядку оподаткування ПДВ експортних поставок сої виявились м'якшими, ніж очікувалось, а відповідно, негативні прогнози окремих експертів щодо багатомільярдних втрат доходів сільгосптоваровиробників, які вирощують сою, не справдились. Натомість, внаслідок прийняття такого рішення вдалося суттєво наростити обсяги доданої вартості, яка формується даною галуззю.

За результатами першого м.р. функціонування нового порядку оподаткування поки відсутні підстави для дострокової відміни відповідного рішення, яке діятиме до 1 січня 2022 р. Загалом, вважаємо цілком можливим, коли ситуація на ринку сої відповідатиме ситуації на ринку насіння соняшнику, яке практично не експортується у непереробленому вигляді та повністю переробляється всередині країни.

Водночас, поширення з 01.01.2020 року відповідної практики, на експортні поставки насіння ріпаку, як це передбачено діючим законодавством, не здійсниться так безболісно, як для соєвих бобів. Адже, якщо до запровадження відповідної податкової новації майже третина сої й так перероблялась в Україні –при цьому частина одержаних продуктів переробки ще й споживалась всередині країни, то із насінням ріпаку ситуація зовсім інша – понад 95% його обсягів експортується у непереробленому вигляді на спеціально побудовані для цього заводи в країнах ЄС. Вітчизняна економіка практично не потребує продуктів переробки насіння ріпаку, внаслідок чого відповідна продукція призначена переважно для споживання за межами країни.

Збереження стандартного порядку оподаткування ПДВ експортних поставок насіння ріпаку його безпосередніми виробниками дещо пом'якшить ситуацію, проте буде дискримінаційним по відношенню до дрібних товаровиробників, які не в змозі забезпечити самостійну експортну поставку.

З огляду на це, рішення поширення з 01.01.2020 року режиму звільнення від оподаткування ПДВ експортних поставок насіння ріпаку не виглядає економічно обґрунтованим і потребує або відтермінування, або формування спеціальних програм компенсації втрат виробників у перші роки після запровадження відповідної податкової новачки.

1. Бондар О.В., Педорченко А.Л. *Перспективи збільшення доданої вартості на ринку соєвих бобів і продуктів їх переробки в Україні. Економіка АПК. 2015. № 3. С. 54-60.*
2. Кинжебаева Е.В. *Налоговые инструменты государственного регулирования экспорта в современной международной торговле: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.10. Урал. гос. экон. ун-т. Екатеринбург, 2012. 26 с.*
3. Лозовський О., Слободянюк С. *Перспективи розвитку олійно-жирової галузі в Україні. Економічний аналіз. 2013. Вип. 12. Ч. 1. С. 195-198.*
4. Тулуш Л.Д., Грищенко Д.Ю. *Фіскальне регулювання розвитку ринку олійних культур в Україні. Економіка АПК. 2018. № 5. С. 63-76.*
5. Andino J., Mulik K., Koo W. *The impact of Brazil and Argentina's currency devaluation on U.S. soybean trade. Center for Agricultural Policy and Trade Studies, Department of Agribusiness and Applied Economics North Dakota State University. Fargo, ND. 2005. 24 p.*
6. Deese W., Reeder J. *Export Taxes on Agricultural Products: Recent History and Economic Modeling of Soybean Export Taxes. Journal of International Commerce and Economics. September, 2007. URL: <https://www.usitc.gov/publications/332/journals>.*
7. Parra M., Schubert S, Brutschin E. *Export Taxes and Other Restrictions on Raw Materials and their Limitation through Free Trade Agreements: Impact on Developing Countries. European Parliament's Committee on Development. April 2016. 47 p. doi: 10.2861/077894 (pdf).*

1. Bondar O.V., Pedorchenko A.L. (2015). *Perspektyvy zbilshennia dodanoi vartosti na rynku soiievkykh bobiv i produktiv yikh pererobky v Ukraini [Prospects for increasing the value added on the market for soybeans and their processing products in Ukraine]. Ekonomika APK, 3, 54-60.*
2. Kinzhebaeva E.V. (2012). *Nalogovyie instrumentyi gosudarstvennogo regulirovaniya eksporta v sovremennoy mezhdunarodnoy trgovle [Tax instruments of state regulation of exports in modern international trade]: avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk: 08.00.10. Ural. gos. ekon. un-t. Ekaterinburg, 26 p.*
3. Lozovskiy O., Slobodianiuk S. (2013). *Perspektyvy rozvytku oliino-zhyrovoi haluzi v Ukraini [Prospects for the development of the oil and fat industry in Ukraine]. Ekonomichnyi analiz, 12, 1, 195-198.*
4. Tulush L.D., Hryshchenko D.Iu. (2018). *Fiskalne rehuliuвання rozvytku rynku oliinykh kultur v Ukraini [Fiscal regulation of the market of oilseed crops in Ukraine]. Ekonomika APK, 5, 63-76.*
5. Andino J., Mulik K., Koo W. *The impact of Brazil and Argentina's currency devaluation on U.S. soybean trade. Center for Agricultural Policy and Trade Studies, Department of Agribusiness and Applied Economics North Dakota State University. Fargo, ND. 2005. 24 p.*
6. Deese W., Reeder J. *Export Taxes on Agricultural Products: Recent History and Economic Modeling of Soybean Export Taxes. Journal of International Commerce and Economics. September, 2007. URL: <https://www.usitc.gov/publications/332/journals>.*
7. Parra M., Schubert S, Brutschin E. *Export Taxes and Other Restrictions on Raw Materials and their Limitation through Free Trade Agreements: Impact on Developing Countries. European Parliament's Committee on Development. April 2016. 47 p. doi: 10.2861/077894 (pdf).*